

Kildesorterer av plikt og for miljøet

Flere kommuner prøver med økonomiske virkemidler å lokke folk til å kildesortere. Det er mer effektivt å appellere til plikt og ansvar, ifølge ny forskning.

Når politikere og byråkrater planlegger miljø- og klimatiltak, har de som utgangspunkt at vi først og fremst vil handle miljøvennlig når vi har noe å tjene på det. Dette er tradisjonell økonomisk tankegang, som styrer det meste av samfunnsplanleggingen. Men er vi egentlig så egoistiske, eller kan vi motiveres av noe som er større enn oss selv?

Det spørsmålet har professor Arild Vatn og doktorgradsstipendi- at Marit Heller ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet stilt i prosjektet Environmental policy and human action, som er finansiert av programmet Miljø 2015. Prosjektet har vurdert tradisjonell økonomisk teori opp mot en institusjonell teori, som går ut på at folks atferd er avhengig av kontekst og blant annet kan styres av sosiale normer for god oppførsel.

De har sammenlignet ulike virkemidler som norske kommuner har brukt for å motivere folk til å kildesortere.

Mislykket med kilopris i Ulstein

– Ifølge økonomisk teori vil folk sortere avfall dersom de får betalt for å gjøre det eller blir straffet for ikke å gjøre det. Men mange norske kommuner bruker ikke slike økonomiske insentiver. Hvorfor sorterer folk da? Og hva skjer hvis du legger inn økonomiske virkemidler for å få folk til å sortere mer, spør Vatn.

I Ulstein kommune fant de et tydelig svar på det siste spørsmålet. Der innførte Søre Sunnmøre Reinholdsværk avgift basert på restavfallets vekt for å motivere folk til å kildesortere. I stedet ble kildesorteringen så dårlig at renovasjonsselskapet måtte øke etter- sorteringen av avfallet.

For å spare penger omdefinerte folk hva som var plast eller papir. En DVD-spiller havnet i plastavfallet, og papirdunken fyltes opp av brukte bleier. I tillegg ble en del restavfall brent i hager eller dumpet i skogen eller på stranden. Etter et par år gikk renovasjonsselskapet tilbake til den gamle ordningen med flat renovasjonsavgift.

Hvor flinke vi er til å kildesortere avgjøres i stor grad av sosiale normer. Disse normene kan vi ha lært i oppveksten. Illustrasjonsfoto: Margrethe Myhrer, Grønt Punkt

Gjør det rette uten belønning

Årsaken til at det velmente tiltaket slo feil, var trolig at folks motivasjon skiftet, mener forskerne. Med flat pris er det bare sosiale normer som kan motivere oss – vi sorterer søpla fordi det er riktig. Med kilopris skifter fokus over på hva som lønner seg. Penger kan spares ved å kildesortere bedre, men også ved å gå «smarte» omveier som faktisk fører til økt forurensning.

Gjennom spørreundersøkelser og gruppeintervju med innbyggere i kommunen fant Marit Heller ut at penger kun hadde en motiverende effekt på noen av dem. Omtrent halvparten svarte at de fortsatte å sortere som før det økonomiske insentivet ble innført. Disse skilte seg også ut ved at de skåret høyere på en skala som måler miljøbevissthet. Forskerne mener at motivasjonen deres var knyttet til indre verdier, og at de derfor ikke forsto poenget med den nye ordningen der fokuset ble dreid mot å spare kostnader. ▶

Masterstudent Irene Tollefsen, professor Arild Vatn og doktorgradsstipendiat Marit Heller har forsket på hva som motiverer folk til å kildesortere. Foto: NMBU

– Det viser at kildesortering for mange er knyttet til verdier som de er oppdratt med og som de har i bunn. Da lar ikke folk seg nødvendigvis motivere av penger, sier Heller.

Den andre halvparten hadde ikke like sterke verdier knyttet til kildesortering. De begynte å sortere mer da de kunne spare penger på det. Men de var altså ikke så opptatt av om de sorterte riktig.

Mest sortering med flat avgift

Forskerne undersøkte også Askim, Eidsberg og Kragerø kommune, som har vanlig, tilnærmet flat renovasjonsavgift. De sammenlignet funnene med kommunene Kristiansand, Os og Askøy, der innbyggerne betaler ut fra hvor mange ganger restavfallet deres må hentes.

Den rapporterte sorteringsgraden var lik både for de tre kommunene med flat avgift, og for de tre med differensiert avgift. En sammenligning av de to ulike ordningene viste at folk sorterte mest i kommunene med flat avgift. Og som i Ulstein, var det innbyggerne med sterkest følelse av borgerplikt og ansvar for miljø som sorterte mest.

– Dette vitner om at en appell til plikt og ansvar vil motivere mer til kildesortering enn økonomiske insentiver, sier Marit Heller.

Hennes budskap til beslutningstakere er at de må tenke seg nøye om før de innfører økonomiske insentiver på felt der det allerede finnes sosiale normer.

– Folk kan bli mest opptatt av hvordan de kan tjene mest mulig på ordningen. Spesielt når pengebeløpene er små, kan den slå uventet ut. Folk kan bli provosert, eller ordningen kan oppleves som urettferdig. I Ulstein var det flere barnefamilier som mente at kiloprisen rammet dem på en urettferdig måte når de hadde mye bleier, sier hun.

– Men noen ganger fungerer det. Pant, for eksempel. Selv om det bare er snakk om en krone per flaske, så virker jo panten absolutt etter hensikten, legger hun til.

Ser til psykologien

Marit Heller er miljø-, ressurs- og utviklingsøkonom, og hun synes det er interessant å finne alternativer til den økonomiske teorien om at menneskers adferd styres av et ønske om å maksimere sin egen nytte. Hun tror økonomi som fag kunne tjent på å inkludere

Ulstein kommune fikk større problemer med forøpling av naturen da de innførte kilopris på restavfallet. Illustrasjonsfoto: Shutterstock

andre teorier om menneskelig adferd. Selv er hun inspirert av teorier som legger til grunn at vi mennesker styres av hvilke forventninger omverdenen har til oss, og at vi har et ønske om å føle oss kompetente og vel ansett.

– Det burde i større grad stilles spørsmålsteget ved den adferdsmodellen som økonomisk teori bruker, og hva den gjør med oss selv og samfunnet vårt. Når vi legger den til grunn i alle analyser kan det få en selvoppfyllende effekt. Jeg tenker at det kan bidra til et fattigere og mer sneversynt samfunn, sier hun.

– Og folk flest er ikke så enkle. Det fant vi i Ulstein, sier hun.

Søre Sunnmøre Reinholdsverk har tatt konsekvensen av sitt eget eksperiment. De har tatt pengene ut av likningen, og oppfordrer nå kundene sine til å kildesortere for å ta vare på ressursene.

Fakta om prosjektet

Tittel: Environmental policy and human action

Prosjektperiode: 2008–2014

Institusjoner: Norges miljø- og biovitenskapelige universitet, Cicero Senter for klimaforskning.

Prosjektleder: Arild Vatn, e-post: arild.vatn@nmbu.no

Om programmet

Norsk miljøforskning mot 2015

Miljø 2015 er et bredt, tverrfaglig forskningsprogram som skal gi kunnskap om sentrale miljøspørsmål og danne grunnlag for framtidig politikktutforming. Programmet skal sikre bred deltakelse i miljøforskningen og løper fram til 2016.

Mer informasjon finnes på:
www.forskningsradet.no/miljo2015